

jelzi, hogy a dokumentumokban előforduló fontosabb személyek életrajzi adatait külön személyi adattárban adja meg, ez azonban sajnálatos módon kimaradt a könyvből. Névmutató és rövidítésjegyzék viszont van benne.

Az olvasó a dokumentumkötettel hiánypótló munkát kap, hiszen a második világháború utáni magyar külpolitika forrásainak feltárásában és közreadásában még csupán a folyamat kezdetéről beszélhetünk.

Baráth Magdolna

Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon, 1945–1960*

2008 a betakarítás, a nagy összegzések éve nemcsak Donáth Péter, hanem munkahelye, az ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kara Társadalomtudományi Tanszéke számára is. A Trezor Kiadó egyszerre hozta ki Farkas Mária *Történelemtanítás a népiskolákban a dualizmus kori Magyarországon* című doktori disszertációját, Lehmann Miklós *A dinamikus elme* című ugyancsak szintetizáló célú filozófiai munkáját, valamint a tanszékvezető professzor két lenyűgöző méretű könyvét: az itt bemutatásra kerülő kötet mellett *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958* című művet. Szögezzük le mindjárt az elején: nemcsak a méretek lenyűgözőek. A szerző sokéves fáradhatatlan munkája nyomán a szemünk előtt – és mégis szinte észrevétlenül, mert hivalkodás nélkül – született meg egy nagyon egyedi, mással összetéveszthetetlen és egyben rendkívül értékes történelmi életmű.

Kezdjük egy látszólag merőben formai dologgal. Donáth Péter *történet- és lábjegyzetírő*. Az 586 oldalas könyvből 326 oldal az apparátus (ha a névmutatót nem számítjuk), és ebből 221 oldal a lábjegyzet. A tízoldalas előszóhoz nyolcoldalnyi jegyzetapparátus csatlakozik. Egyfelől persze a történelem alaposágáról van szó, arról, hogy nem hagy információt dokumentáció nélkül. És ez a dokumentáció a végtelenségig korrekt: a levéltári hivatkozás mellett mindig megtaláljuk azokat a szakirodalmi forrásokat is, amelyek már korábban hivatkoztak az adott dokumentumra. És egyáltalán: szerzőnk hatalmas szakirodalmi anyagot is megmozgat. Ha már az oldalszámokkal dobálózunk: a „Felhasznált, hivatkozott irodalom” jegyzéke 91 oldalas. (Itt muszáj egy kicsit belekötnöm

* DONÁTH Péter: *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon, 1945–1960*. Trezor Kiadó, Budapest, 2008. 586 p.

a formába. Az irodalomjegyzék külön egységben sorolja fel a könyveket, a könyvfejezeteket és a folyóiratokban megjelent tanulmányokat. Ez egy kicsit megnehezíti a lábjegyzetek és az irodalomjegyzék együttes használatát; az olvasó nem feltétlenül tudja, hogy például a *Merton, K. R. 1968* tételt melyik helyen is keresse.)

Mindez azonban nem indokolta volna, hogy szokatlan és talán udvariatlan módon a lábjegyzetekkel kezdjem a recenziót. Donáth valóban *lábjegyzetíró*, amennyiben magát a művet, a történetet részben a lábjegyzetekben írja meg. Azt hiszem, ez gondolkodásmód és attitűd kérdése. Nemcsak arról van szó, hogy a mondanivaló túlsordul a főszövegen, és valami gazdálkodási szempont készteti a szerzőt arra, hogy a kevésbé lényeges dolgokat apró betűssé minősítse, megkímélve tőlük a fáradékony olvasót. Sokkal inkább a lineáris történetmondáson való túllépés kísérletét érzékeljük: az események bizonyos csomópontjain az asszociációk elágaznak, szükségesnek mutatkozik a kontextus megvilágítása, sőt nemegyszer bizonyos elméleti tanulságokra való óvatos utalás kér helyet magának. Nyomatott hipertext, amelyre nagyon is szükség van, ha számításba vesszük most már a könyv tartalmi sajátosságait is.

A kötet három tanulmányt tartalmaz, amelyek összességükben ismeretik a hazai tanítóképzés 15 évének történetét, azon belül is elsősorban azokat a vitákat, amelyek a tanítóképzés időtartamáról és szerkezetéről folytak ezekben az években. Időben a legátfogóbb az első tanulmány, amely Rozsondai Zoltán köztisztviselői pályáját mutatja be. Rozsondai 1941 és 1961 között lényegében folyamatosan a tanügyirányításban dolgozott, és ha másért nem, személye már ezért is kivételesen érdekes lehet a korszak kutatója számára. De persze nemcsak ezért érdekes. Nagy túlélő, aki a helyén tudott maradni a politika viharai alatt is – ezt azonban mindenekelőtt emberi tartásának és szakmai elkötelezettségének köszönhetette. A szerző érezhető szeretettel, ugyanakkor mindvégig a dokumentált tények talaján maradva és idealizálás nélkül mutatja be ezt a nagyon tanulságos pályafutást. Tanulságos mindenekelőtt azért, mert arra készteti az olvasót, hogy szakítson bizonyos történelmi sztereotípiákkal, például azzal a közfelfogással, hogy az ötvenes években kizárólag dogmatikus gondolkodású és kulturálatlan bürokraták kezében volt az ország.

A Rozsondai-tanulmányban ugyanakkor megmutatkozik Donáth történetírói stílusának egy további fontos jellemzője: *kiemelt figyelmet fordít a személyekre, a történetek szereplőire*. Ami mögött persze egy talán még mélyebb szenvedély húzódik meg: a történetek megismerése, rekonstruálása és elmesélése iránti vágy. Donáth Pétert az eleven történetek érdeklik, az apró fordulatok és elágazások, az esendő emberek. Talán

nem véletlen, hogy a viszonylag kevés képi illusztráció nagy része arc-kép, és az olvasó valóban kedvet érez arra, hogy olvasás közben egy percre elmerengjen a portrékon, elképzelve, mi játszódhatott le egy-egy hivatalnok, politikus, pedagógus fejében a felidézett események idején.

Történetek állnak a kötet másik két tanulmányának középpontjában is, de sokkal mikroszkopikusabb értelemben. Donáth Péter *mikroszkópos* történész: vesz egy sokak számára bizonyára érdektelennek látszó szövegdarabot – például a tanítóképzésről lezajlott politikai vitákat 1953/54-ben, ez a második tanulmány témája –, és addig nagyítja a képet, amíg láthatóvá nem válik egy egész mikrokozmosz. Ekkor kiderül, hogy a téma – bármennyire fontos is önmagában egy bizonyos aspektusból – mint példa igazán lényeges, hiszen elemzése révén megérthetünk valamit egy korszak döntéshozatali mechanizmusaiból, sőt megkockáztatom, hogy a korszakon túlmutatóan sokat tudhatunk meg a bürokratikus rendszerek működéséről általában, az oktatásügy természetéről, vagy éppen az emberi magatartásmódok mélyebb rétegeiről. Ehhez persze a források gazdagságára is szükség van. Donáth levéltárazó történész, de úgy, hogy közben nagy erővel igyekszik bevonni a vizsgálatba minden lehetséges forrást. A statisztikai adatok elemzése mellett elsősorban a visszaemlékezések tudatos gyűjtését, az *oral history* következetes és kritikus használatát kell megemlíteni.

Ebben a vonatkozásban különösen izgalmas – és számomra a legérdekesebb – a harmadik tanulmány, amely a tanítóképzés állapotát mutatja be 1955-ben. Az első oldalakat olvasva úgy tűnik, itt is a képzés szerkezetéről zajló politikai viták újabb állomása a téma; és valóban, ezt a kérdést is szépen körüljárja a szerző, utána azonban rendkívül szuggesztív módon és radikálisan szembesít a valósággal. Az ideológiai „átprogramozásról” van ugyanis szó, pontosabban arról, hogy ez mennyire volt sikeres az ötvenes évek első felében a tanítóképzők – konkrétan két budapesti képző – esetében. Szerzőnk szellemesen állítja a középpontba a „kettős nevelés” problémáját mint a korabeli politikai diskurzus egyik visszatérő motívumát, rámutatva arra, hogy az – tudniillik a családi és az iskolai nevelés ideológiai kettőssége – a jelszavakkal ellentétben nem meghaladandó állapot, sokkal inkább elérendő cél volt: a tantestületek korántsem voltak a kommunista ideológia homogén közvetítői. Ennek bizonyítására nagy terjedelemben idéz visszaemlékezéseket és személyes-informális dokumentumokat. Donáth Péter ugyanis – tegyük hozzá egy újabb jelzőt az eddigiekhez – *idéző* történész. *Forrásközelet*, ha szebben akarunk fogalmazni. Szeret hosszú textusokat idézni, mert hisz abban, hogy nemcsak a forrásból levon-

ható tanulság, az általánosítás az érdekes, hanem maga a forrás szövege is. A nyelv, amely sok mindent elárul a szereplők – és így egy korszak uralkodó – gondolkodásmódjáról. Nem idegen tőle a diskurzuselemzés szempontjainak tudatos alkalmazása sem – helyenként a gondolatmenet középpontjába állítja a beszédmódot –, gyakrabban azonban hagyja, hogy hasson az olvasóra a forrás, amely elevebben képes megidézni a múltat, mint a történeti magyarázatok.

Mindezzel együtt el kell mondani: Donáth Péter könyve nem könnyű olvasmány. Az olvasónak bele kell élnie magát egy különös korszak különös problémavilágába ahhoz, hogy élvezni tudja. Vélhetően nem lesz bestseller. Mégis azzal szeretném zárni ezt az ismertetést, hogy ezek a tanulmányok nemcsak a szűk történetiszakmának szólnak. Termékenyítően hathatnak szociológusok, politológusok, sőt – urambocsá! – politikusok gondolkodásmódjára is.

Knausz Imre

Az egykori Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom*

1945-től, a (népi) demokratikus átalakulás során azonnal megindult a verseny az ifjúság megnyeréséért. A már 1944 végén és 1945 elején létrejött pártok (élükön a Magyar Kommunista Párttal és a Szociáldemokrata Párttal) az illegalitásból kilépve megállapították: ha nem szervezik meg önálló, pártjuk utánpótlását biztosító ifjúsági szervezeteiket, akkor nem gondolkodhatnak hosszú távon. Kétségkívül ez generálta a fiatalok megnyeréséért indított politikai agitációhullámot és pressziót. A kommunista és munkáspártok ezért kezdettől fogva felkarolták a munkásfiatalok politikai, szociális és munkahelyi érdekvédelmét, valamint az iparostanoncok, üzemi ifjűmunkások élet- és munkafeltételeinek javítását. Strassenreiter Erzsébet könyve az egyik párt, az SZDP ifjúsági szervezeteinek, a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalomnak a bő hároméves történetét mutatja be.

A kétségkívül hiánypótló munka szerzője több mint negyven éve kutatja a hazai szociáldemokrata mozgalmat. Munkájával az volt a közvetett célkitűzése, hogy az általa „periférikus mozgalmi témának” nevezett ifjúsági szervezet történetén keresztül további tényeket közöljön

* STRASSENREITER Erzsébet: *A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom története 1944. október – 1948. március*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007. 296 p.